

FÁBIÁN BORBÁLA

Egy kisvárosi nemesi rezidencia építésének története

Pilaszanovits Mária emlékére

*„A’ piacz északi oldalán Pilaszanovics
asszonyosság gyönyörű felházat emel-
tet, minő bár milly főváros’ díszére
válnék”¹*

A kisváros, melynek főterén egy nemesi család házat épített, Baja, az egykori Bács-Bodrog megye forgalmas mezővárosa, sőt a 19. század közepén második megyeszékhelye, mivel a főispán gyakran itt tartózkodik, 1842-ig pedig Odry József alispán székhelye is a város.² A reformkorban Magyarország egyik legfontosabb városa is volt, hiszen például Bácskai Vera kutatásai szerint a reformkorban az elsőrendű kereskedelmi központok közé tartozott.³ A korszak különböző lapjai többször is foglalkoznak Bajával. Az 1830-as években például ezt írták a városról: „Baja hazánk ama’ helyei közé tartozik, mellyek az általános csinosulás, polgári nagy- és nemeslelkűség tekintetében méltó dicséretet érdemelnek”;⁴ vagy „Baja a’ nemzeti csinasulás és emelkedés ügyében nem az utánczó, hanem a’ példaadók közt szokott tündekleni.”⁵ Ebben az időben a várost „kis Pestnek” és a „magyar Duna Fiuméjének” is nevezték.⁶ 1840-ben hatalmas tűzvész pusztította el a várost, melyről tudósítását a Nemzeti Újság így kezdte: „Bács megye felsőjárásának éjszakai részén Pest megye szélén létezett egy város, melly a’ megyének legdiszlibb csillaga vetélkedve sietett országunk fővárosainak példájára a’ korszak üdvét tenni, mindenkor polgárjainak közboldogságát tartván szemé előtt.”⁷ A milleniumi Bács-Bodrog vármegye monográfiában hasonlóan emlékeztek vissza a várost ért katasztrófára: „súlyos csapás érte megyénket az által, hogy Baja mezőváros 1840. évi május 1-én tűzvész áldozatává lett. A szerencsétlen lakosság felségelyezésére megyénkben legott külön bizottság alakult, mely azután megye- és országszerte gyűjtést indított, de hosszú időre volt szükség, míg a megye ezen ekkoriban legvirágzóbb városa újból felépült s a csapás súlyát kiheverte.”⁸ Ennek ellentmond, hogy a városképet

¹ Hazánk, 1847. okt. 7. 475.

² *Bács-Bodrog vármegye*, II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, [1909.] 195.

³ Bácskai Vera: *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején*. Budapest, 1988. 32.

⁴ Poetz: *Bácskai kaland*. Hasznos Multságok, 1838. aug. 25. 121.

⁵ *Levéltöredék Bajáról*. Honművész, 1836. jan. 17. 39.

⁶ *A bajai út*. Társalkodó, 1847. jún. 13. 183.

⁷ Nemzeti Ujság, 1840. máj. 9. 1.

⁸ *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája*. 1. kötet. Szerk.: Dudás Gyula. Zombor, 1896. 512.

ma is meghatározó házak többsége éppen a tűzvész után, a 19. század közepén épült fel. A társadalmi élet újbóli megindulására egy évet kellett várni, hiszen a tűzvész utáni évben már újra kezdte működését az 1838-ban alakult Bajai Polgári Jótékony Olvasóegyesület, melyet Polgáregyletként emlegetnek a későbbi források.⁹ 1842-ben pedig az 1803-tól működő Céllövész Társaság is újjáalakult. Ezen Pilaszanovits Lajos is részt vett mint a társaság ügyésze s társasági biztosa.¹⁰ A május 8-i tisztújító közgyűlésen választmányi tagnak nemcsak őt, hanem rokonát, Pilaszanovits József táblabíróit is megválasztották. Pilaszanovits Lajos neve a Borovszky-féle monográfiában csak az 1861. február 21-i megyei bizottmányi gyűlés kapcsán szerepel, melyen őt a főispán az alispáni állásra jelölte, de ő visszalépett a szavazás előtt.¹¹ Roglaticzai Pilaszanovits Lajos hírneve nem maradt fenn az utókora, mégis hozzáköthető Baja egyik legnagyobb és legimpozánsabb nemesi kastélyának¹² felépítése.

A rezidencia építő nemesi középbirtokos család, a Pilaszanovitsok neve kevésbé ismert annak ellenére, hogy több tagja részt vett az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban, egyiküket pedig a szabadságharc gyermek hősei közt tartják számon.¹³

A délszláv eredetű katolikus család a 17. végén költözött Bács megyébe, majd a 18. század elején Baján telepedett le,¹⁴ amely ekkor Bodrog vármegye központja volt. A család nevének írásában sok a bizonytalanság. Szluha Márton könyvében ezt azzal oldotta fel, hogy szerinte az eredeti családnév, a Pilaszenovith a 19. században változott Pilaszanovitsra¹⁵ Ez a névváltozás például a Tudományos Gyűjtemény című folyóiratban is nyomon követhető, mivel egyik előfizetője Pilaszenovits Antal¹⁶ táblabíró volt, akinek nevét 1833-tól Pilaszanovits (!) formában közölték a minden év végén közzétett előfizetői listában.¹⁷ Valójában a

A Borovszky-féle monográfiában is szinte szó szerint ugyanez olvasható: „1840-ben súlyos csapás érte a vármegyét azáltal, hogy Baja városa május 1-én a lángok martaléka lett. A szerencsétlenül járt lakosok felsegélyezésére a vármegye gyűjtést indított, de hosszú időre volt szükség, míg a vármegye e legvirágzóbb helysége a csapást kiheverhette.” *Bács-Bodrog vármegye*, II. 195.

⁹ Fábrián Borbála: *A Bajai Jótékony Olvasó Egyesület – és utóélete*. Bácsország, ... évf. (2008) 4. szám, 50–51.

¹⁰ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) X. 259. „A Bajai céllövész Társaság’ határozatait magában foglaló Jegyző-könyv 1842^{ik} évtől.”, 1.

¹¹ *Bács-Bodrog vármegye*, II. 242.

¹² A Borovszky-féle monográfia használja a kastély szót. *Bács-Bodrog vármegye*, II. 300. Az épület a Virág Zsolt-féle kastélylexikonban nem szerepel. A címben azért választottam a rezidencia szót, mert egyrészt egy kúriánál mindenképpen nagyobb épületről van szó, másrészt pedig a nemesi házak azon típusának, melynek földszintjét üzletek foglalják el, nincs külön kifejezés. Az egész épület a nemesi család tulajdonában volt, nemcsak egy lakás.

¹³ Rakó József: *A szabadságharc gyermekhősei*. Budapest, 1992. 22–23.; Dr. Gulyás Gizella: *A szabadkai Pilaszanovics Béla, az 1848–49-es szabadságharc gyermekhőse*. Bácsország, (2001) 5–8. szám, 3.

¹⁴ Az 1715-ös országos összeírás szerint Baján lakott Jákov Pilasinov, aki Pilaszanovits Jakabbal – a nemességet kapó négy testvér egyikével – azonosítható. *Az 1715. évi országos összeírás*, dvd-rom. Jakab 1715-ben és 1720-ban is a bajai adózók között szerepelt. Sokcevicés Dénes – Kitanics Máté: *Kontinuitás vagy diszkontinuitás: Baja lakossága a Rákóczi-szabadságharc előtt és azt követően*. Bácsország, 2009/2. (49. szám), 13.

¹⁵ „A család neve a XIX. században Pilaszanovitsra változik.” Szluha Márton: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest, 2002. 279.

¹⁶ Pilaszanovits Antal (Roglatica, 1792 – Roglatica, 1847) János (Baja, 1761–1795) és Sztrilics Júlia (1769–1814) egyetlen fia. 1818. február 2-án vette feleségül Zomborban czabaji Horváth Annát (1801–1868). Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 281.

¹⁷ Tudományos Gyűjtemény, 1832. X. kötet 119., 1833. X. kötet 120.

család tagjai a 18. században kevés alkalommal írták nevüket Pilaszenovich formában, ez a névváltozat általában csak a mások által készített iratokban fordul elő. Az anyakönyvekben is több formában írták a családnévet. Sőt a bajai ferencesek *Historia Domus*ában a 18. században két változatban is szerepel: Piljasanovich és Pilyasanovits.¹⁸ A család nevének írásával kapcsolatban tehát sok a bizonytalanság, maguk a családtagok is különböző formában használták, például: Pilaszanovich, Pilaszánovics, Pilaszanovits, Pilaszanovics.¹⁹

A Pilaszanovits magyar nemesi család története 1741. október 22-én kezdődött, amikor Mária Terézia címeres levelet adományozott négy Pilaszanovits testvérnek (Buda visszavételénél és a Rákóczy mozgalomokban tanúsított érdemeikért).²⁰ Közülük István Bács megyében élt, ahol 1742-ben hirdették ki nemességét,²¹ és az 1754–1755. évi országos nemesi összeírásokról is ebben a megyében tartózkodott. Három fia: Dávid, György és Márk 1771. január 15-én a pécsi káptalan előtt megveszik a Miskolczy családtól Roglatica²² pusztá felét, és erre 1777. március 24-én Bécsben Mária Terézia királynőtől adományt is kapnak, innen származik a család előneve.²³ A vétel érdekessége, hogy Márk felesége roglaticzai Miskolczy Antónia volt, a birtokot eladó Miskolczy József testvére.²⁴

A 18. század végén még három nemesi család osztozott Roglaticán, a 19. század közepén már csak kettő: a Pilaszánovits és a Vojnits családok fele-fele arányban.²⁵ A Pilaszánovits család az 1826-os katasztrális összeírás szerint Bács-Bodrog vármegyében a 20. legnagyobb földbirtokos 6445 hold birtokkal.²⁶ Ennek majdnem fele (2800 hold) Pilaszanovics Pál birtoka volt,²⁷ ugyanis a három birtokot szerző testvér közül a legidősebbnek, Dávidnak az

¹⁸ 1759. június 19. „Benefactor secundus exstitit: Perillustris Dnus Stephanus Piljasanovich, qui ferum pro tot aedificio providit” és 1784. június 16. „Hora 8va matutinas piae memoriae P.D. Marcus Pilyasanovics I Comit[atis] Bacsensis assessor et peculiaris Fratrum ac Coenobii benefactor, in nostra crypta sepultus est per MVP.” *Historia Domus Bajensis, Chronik des Franziskanerkonvents in Baja*. Band I. 1694–1840. Baja, 1991. 39., 136.

¹⁹ A család kutatója, bajsai dr. Vojnich József (1882–1943) nyolcvanhét változatot számolt össze.

²⁰ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SzTL) F:001. = A bajsai Vojnich család iratai (1644–1946). 34. 80. VI./5. és Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemszékrendi táblákkal*. Pest, 1862. XI. kötet. 293. A családnévet Pilaszenovich-nak írja. Kempelen Béla szerint 1741. október 28-án kaptak nemességet. A család nevét Kempelen Pilaszanovich-nak írja. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. VIII. kötet, Budapest, é. n. 311. Sokcsevics Dénes és Kitanics Máté szerint „a család nem gradistyei, hanem bunyevác származású. Valószínűleg a dalmáciai Poglizzából vándoroltak ki, majd végül a déli végeinken telepedtek meg.” Sokcsevics – Kitanics: *Kontinuitás vagy diszkontinuitás*, 13.

²¹ A letelepedés már a nemesi cím megszerzése előtt megtörtént, sőt az 1810-es évektől István már Baján, illetve Baja közelében lakott, ahogy Fülöp és Jakab is (Jakab például 1751. április 15-én Baján halt meg), mivel azonban a későbbiekben a másik három ág kihalt, a családfakutatók csak az István-ággal foglalkoztak, illetve Szluha Márton könyvében még a Jakab-ág szerepel törvénytelen leszármazottakkal. Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 280.

²² Roglatica (Roglatica, Roglaticza) pusztá Bács-Bodrog vármegye északi részén Bajsához közel. Hátára 17 525 hold. Fényes Elek: *Magyarország geográfiai szótára*. III. kötet. Pest, 1851. 295. Roglatica két részre tagolódik Alsó- és Felső-Roglaticára, a Pilaszánovitsok ez utóbbin voltak birtokosok. Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, IV. kötet. Szabadka, 1906. 4., 6., 35.

²³ Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 279.

²⁴ Dr. Szendrei János: *A Miskóczi nemzetség*. Turul, 2. évf. (1884) 4. szám, 145.

²⁵ Vályi András: *Magyar Országának Leírása*. Buda, 1799., III. k. 201.; Fényes: *Magyarország geográfiai szótára*, 295.

²⁶ *Bács-Bodrog vármegye*, II. 567.

²⁷ SzTL F 001. 34. 81. – Pilaszanovich A.

egyetlen férfi leszármazottja abban az időben. A roglaticai birtok közbirtokosság volt, tehát a családtagok nem adhatták el. A család életében, mint más tehetősebb nemesi családok esetében is, fontos volt a városi ház, ahol elsősorban a téli időszakot töltötték.

A család máshol lévő birtokai és egyéb tulajdonai még nem kerültek kimutatásra. Annyi bizonyos, hogy Baján volt ingatlanuk már a 18. században is. 1803-ban az egyik családtag birtokában volt a Fő utcán a 402. számú ház, közel a főtérhez és a kis szerb templomhoz.²⁸ Ez a ház a „Pilaszánovits árva” birtokában volt. A családfát áttekintve legvalószínűbb, hogy Pilaszánovits Antalról (1792–1847) van szó, akinek édesapja, Pilaszánovits János (1761–1795) Baján halt meg.²⁹ A családnak már régóta volt kapcsolat Bajával, hiszen a ferencesek templomának építését is segítették.³⁰

A Pilaszánovits családnak a Baján történő újbóli megtelepedése, amikor már több családtag is a városban lakik, Pilaszánovits Pálhoz köthető, aki egy bajai nemes árvájával kötött házasságot. Pilaszánovits Pál másodunokatestvére, Péter szintén egy bajai nemes leányát, Alföldy Máriát vette feleségül.³¹ Az 1841. évi nemesi összeírásban Baján csak Pál özvegyét és fiát említik, míg a család többi tagja Roglaticánál szerepel.³² Az 1840-es évek elejére tehető, hogy Pilaszánovits Pál egy másik másod unokatestvérének fia, Pilaszánovits József Szabadkáról átköltözik ebbe a virágzó városba, hiszen 1842-től a bajai Céllövész Társaság tagja, s két háza is van a városban.³³ A Pilaszánovits család tagjai tehát egyre több háztulajdont szereztek a városban, mégis a már említett Pilaszánovits Antal-féle házon kívül csak Pilaszánovits Pál lakhelye határozható meg.³⁴ Valószínűleg az 1814. május 31-i házasságkötés után egy ideig a roglaticai birtokon, majd a feleség által örökölt házban lakhattak, mivel Kardos Mária édesapja, vázskai Kardos Márton 1813-ban meghalt³⁵ – édesanyja, Bogor Júlia még korábban, 1804-ben. Kardos Márton felnőtt kort megélt gyermekei: András (1793–1858), Dániel (1794–1858), Mária és Johanna (1802–1872) 1823-ban kötöttek egyezséget, azaz megosztották az örökségen. Ekkor Pilaszánovits született Kardos Mária „a Bajai Fundusbul meg tartott egy házat”³⁶: melynek két kő pincéje és „cserép zsindeyes” istállója volt, ennek értékét 17 000 forintra becsülték.³⁷ Az egyezségi iratból nem derül ki, hogy Kardos Mária melyik házat kapta, mégis beazonosítható, mivel ezt a házat, mely a házcsereéről szóló szerződés szerint a „Csernyanszkynak által ellenébe” volt, 7000 forint ráfizetéssel cserélték el 1823-ben Bogor Borbálával a „Rokus kápolna által ellenébe helyezett Házá”-ért.³⁸ Kardos Mártonnak a 19. század elején két háza is volt Baján, az egyik a Land-

²⁸ Flach, Paul: *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803*. München, 1977. 12., 46.

²⁹ Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 281.

³⁰ 1759. június 19-i bejegyzés: „jőtevőnk: Piljasanovich István úr, aki az egész építkezéshez szükséges vasanyagot szállította, nyolcvanöt, azaz 85 arany értékben.” *A bajai ferencesek háztörténete I. 1694–1840*. Ford.: Kapocs Nándor. Baja, 2000. 46.

³¹ *A bajai ferencesek háztörténete*, I. 46.

³² Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 279.

³³ BKMÖL X. 259. és BKMÖL IV. 1003. Baja város Adóhivatalának iratai- Árendális kivetési könyve Baja városának 1846. évre és 1847^{ik} évre.

³⁴ Pilaszánovits József megvette Pilaszánovits Antal egykori lakóházát, ami a Fő utcában volt.

³⁵ Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 153.; Kardos Márton (1768 – Baja, 1813. április 14.)

³⁶ SzTL F: 001. 34. 81.

³⁷ SzTL F: 303 Pilaszánovits család iratai, 1. 16.

³⁸ A költözésre valószínűleg 1824-ben került sor, a ház teljes vételárát 1825 február 10-én fizették ki (a szerződés 1823 október 29-én kelt) – 1823-ban Pilaszánovics Pál aljegyző volt Bács megyében.

gasse (ma Attila)³⁹ utcában, a másik pedig a Fő utcában (ma Szabadság utca). A kettő közül ez utóbbi volt a „Csernyanszkynek által ellenében”, ugyanis Csernyanszky József táblabíró háza a Szt. Antal utcában volt, de saroktelken, és így a Kardos házzal átellenben.⁴⁰ Bogor Borbála,⁴¹ akivel házat cseréltek, Kardos Mária nagynénje volt, s háza a Landgasseben állt, vagyis a Rókus kápolnához vivő utcában. A házcserevel a Pilaszanovics Pál és családja nemcsak a főtér közelébe költözött, hanem a másik Kardos ház is „átellenben” szomszédjuk lett.⁴²

Három évvel később meghalt Pilaszanovics Pál, s a három gyermek⁴³ nevelése, tanítása Kardos Máriára maradt, ahogy a családi vagyon kezelése is. A férj már házasságkötésük előtt gondoskodott arról, hogy felesége, ha túlélné őt, továbbra is vagyona kezelője maradjon, ugyanis a házasság előtt möring⁴⁴ levelet írt, vagyis házassági szerződést kötött vele. A kontraktusra azért is szükség lehetett, mivel a Pilaszanovics család földbirtokai közbirtokossági tulajdonban voltak, tehát a család tagjai nem adhatták el, de ha nem volt fiú örökös, akkor az özvegy ebből semmit nem kapott. A szerződés értelmében Pilaszanovics Pálné annak ellenére, hogy 1815-ben fiú örököszt szült, Lajost, haláláig – 1848-ig – a vagyon kizárólagos intézője volt. Az utolsó években minden bizonnyal fia is segítette, bár ő ekkoriban még saját karrierje építésével volt elfoglalva. Lajos ugyanis tatai és pozsonyi tanulmányai után a kassai jogakadémiát végezte el, majd Bogor Sándor⁴⁵ mellett egy évig joggyakornok volt. 1835-ben lett a királyi tábla hites jegyzője, 1837-ben megkapta az ügyvédi diplomáját Pesten, ugyanezektől Tolna hites táblabírájává választották, egy évvel később pedig hites ügyvéd lett.⁴⁶ 1840-ben lett Bács-Bodrog megye alügyvédje (alügyész),⁴⁷ két évvel később pedig táblabíró.⁴⁸ Az 1840-es évek végén Baján ügyvédként működött.⁴⁹ A család élénken részt vett Baja kulturális életében is. A nők jótékonykodtak, például az „újévi üdvözetek” megváltásában vettek részt, azaz pénzbeli adományt tettek a Bajai Kórház javára. Vallásosságukat jellemzi, hogy a ferencesek javára is többször tettek adományt. Ezek közül a legje-

³⁹ Flach, Paul: *Die deutschen Gassennamen der Stadt Baja*. München, 1977. 34–35. A Landgasse magyar neve az 1840-es térkép szerint Fürdő utca volt.

⁴⁰ Flach: *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803*, 13., 33. és a térképmelléklet. Csernyanszky József másik háza a Landgasseban a térkép szerint nem volt szomszédos Kardos Márton házával.

⁴¹ Bogor Borbála, született Sztirlich, Bogor Ádám özvegye volt. Bogor Ádám pedig Kardos Mária édesanyjának a testvére. Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 351.

⁴² Flach: *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803*, 12–13., 32–33.

⁴³ A három gyermek: Lajos (1815–1880), Julianna (1816–1861) és Mária (1818–1840).

⁴⁴ A „hitbér, jegybér, möring, möringbér: az a díj, amelyet a férj a házasság megkötése és teljesítése esetére ígér a feleség részére, ill. a leány a maga részére kikötött.” *Magyar néprajzi lexikon*. II. kötet. Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest, 1979. 553. Ebben az esetben az eredeti dokumentumban *Contractus Dotalitus* szerepel a dokumentum fajtájának megnevezésekor. A dokumentumból az derül ki, hogy Pilaszanovics Pál szerelmes volt Kardos Máriába, mert az irat így kezdődik: „Én Pilaszanovics Pál tiszta igaz szivemből és szeretetből választom magamnak hitvesTársomnak meg boldogult nemes és nemzetes Kardos Mártony Úrnak leányát Mariánká”-t” SzTL F: 001. 35. 83. A *contractus* 1814. május 3-án keletkezett, Pilaszanovics Pál és Kardos Mária pedig 1814. május 31-én kötött házasságot.

⁴⁵ Bogor Sándor (1799–1841) Ádám és Sztirlich Katalin fia, Kardos Mária első unokatestvére. Táblabíró, ügyvéd és több uradalmak ügyvivője.

⁴⁶ SzTL F: 001. 34. 80. és SzTL F: 001. 34. 81. és Türr István Múzeumi Történeti Dokumentációs Gyűjtemény (a továbbiakban: TIM) 55.348.1. 20.

⁴⁷ Honni Vezér. Pest, 1840. 128.

⁴⁸ SzTL F: 001. 34. 81.

⁴⁹ *Handels Gewerbe Kalender*, Pest. 1848. 176.

lentősebb és legnagyobb összegű (150 forint) a Barátok temploma lépcsőre tett adomány 1844-ben, a lépcső összes költsége ugyanis 325 forint 35 krajcár volt.⁵⁰ 1835-ben, amikor a bajai Lövészegylet új épületet emelt, az adományozók egyike Pilaszánovits Mária volt, aki a következő évben az egyletnek további 25 forintot adományozott.⁵¹ 1835-ben már tagja volt az egyletnek fia is, akit 1838-ban Bogor Lajos⁵² helyére negyedik egyesületi biztosnak választottak.⁵³ Pilaszánovics Lajos – barátai, rokonai társaságában – a tűzvész után részt vett a „Bajai céllövész Társaság” újjáalakításában mint társasági biztos,⁵⁴ a későbbiekben pedig választott tagként.⁵⁵

A társasági életben való részvételhez megfelelő ház is kellett, ahová nagyobb társaságot hívhattak. A gyerekek is házasulandó korba léptek, emiatt is szükségük lehetett egy nagyobb házra, s az Lajos karrierjét is elősegíthette. Ezeket a szempontokat gondosan mérlegelhette Kardos Mária, amikor úgy döntött, hogy nem vásárol egy másik házat, hanem építet egyet. Nagyon sokat mondó a hely kiválasztása: a város főutcájának és a főterének az a sarka, amely szomszédságában az uradalom épületei és a „Grassalkovich kastély” állt a főutca felől, s a főternek ezen, az északi oldalán állt a Fehérhajó fogadó. A tér déli oldalán a kastély másik szomszédja a bajai városháza⁵⁶ volt, ami épp a tervezett épülettel szemben állt. A hatvanéves városháza az 1840-es években a térnek az egyik legkevesébé szép épülete volt, egyike azon kevés épületnek, melyet az 1840. évi nagy tűzvész megkímélt.⁵⁷ Kinézetéről keveset lehet tudni, mert nem maradt fenn róla részletes ábrázolás. Egyetlen ábrázolása id. Schönberger Andrásnak a bajai tűzvész emlékére kiadott könyvének, a *Denkbuch des großen Brandes in Baja am 1ten May*⁵⁸ című munkáának a mellékleteként megjelent, az égő Baját ábrázoló rajz. A térképek és az iratok szerint földszintes, a főter felé néző oldalán nagykapuval rendelkező, saroképület volt.⁵⁹

A térnek a városházával szembeni oldalán a térképek és a fent említett rajz alapján rekonstruálhatóan sok kis ház állt, egyetlen nagyobb telek a főter és a Provália utca – a Sugovica felőli – sarka volt, ahol a Fehérhajó vendéglő állt. Érdekes módon a 19. század második felében a térnek ezen az oldalán a Pilaszánovits ház kivételével csak földszintes házak álltak, míg a városháza elbontása után a szemben lévő oldalán is – a tér többi oldalához ha-

⁵⁰ Fábíán Borbála: *A Barátok lépcsői*. Bajai Honpolgár, 18. évf. (2007) 9. szám, 12.

⁵¹ TIM 55.348.1. A Bajai Lövész Társaság év könyve, 40.

⁵² Bogor Lajos (1804–1858) táblabíró, ügyvéd. Bogor Ádám és Sztrilich Borbála fia, Kardos Mária első unokatestvére volt. 1838-ban Bogor Lajos megyei kapitánnyá való kinevezése miatt Zomborba költözött, ezért mondott le a biztosi tisztségéről.

⁵³ TIM 55.348.1. 58.

⁵⁴ BKMÖL X. 259., („A Bajai céllövész Társaság’ határozatait magában foglaló Jegyző-könyv 1842^k évtől.”), 1.

⁵⁵ BKMÖL X. 259. 10., 38.

⁵⁶ Ma az egykori városháza helyén két lakóház áll (mellettük a Duna Szálló épülete), épületét ugyanis 1863-ban lebontották, miután az uradalom megvásárlásával átköltöztek a „Grassalkovich kastély”-ba, amely ma is a Polgármesteri Hivatal.

⁵⁷ Az 1840-ik évi nagy tűzvészről tudósító újságok általában nem tudósítottak a városházáról, csupán a főbb középületek pusztulásáról adtak hírt. Megmeneküléséről szinte egyetlenként a Hirnök című újság tudósít: „a’ középületek közül csupán a’ városház ’s a’ szél sodrán kívül és távul eső só- és élelmentárház maradt menten” Hirnök, 1840. máj. 14. 3.

⁵⁸ Schönberger, Andreas: *Denkbuch des großen Brandes in Baja am 1ten May*. Pest, 1841.

⁵⁹ Rapcsányi Jakab: *Baja*. Budapest, 1934. 478.: „a piactéren állott a városháza földszintes épülete, közepén nagy kapuval.”

sonlóan – emeletes házak épültek. Az azóta eltelt időben – az újabb építések ellenére is – a Pilák-ház⁶⁰ homlokzati része még mindig a második legnagyobb a téren.

Azt, hogy Kardos Mária vagy fia, Lajos mikor határozta el egy ilyen nagy új ház építését, nem lehet tudni. Annyi biztos csupán, hogy az 1840. évi bajai „nagy tűzvész” jó lehetőséget adott a megvalósításra. A Szépitő Bizottmánnyal egyetértésben a város vezetői ugyanis ekkor szabályozták a várost. A főtéren esetében az a döntés született, hogy a térnek az északi oldala is legyen egyenes, mint a többi. Ez nem jelentette azt, hogy a tér másik két oldalával derékszöveget zárjon be. Az egyenes vonalat a két sarka között, vagyis „*Jorgovits Bazil háza sarkától a Fehérhajó vendégfogadó duna felőli sarkáig*”⁶¹ jelölték ki. A forrásból kiderül, hogy ezen az oldalon boltok működtek, és a főtéren ekkor még nem volt a Pilaszánovits család tulajdonában ház vagy telek. A tér, illetve északi oldala fontosságát mutatja, hogy elsőként ezt vették fel a jegyzőkönyvbe, és a könyv végén található végrehajtásban is elsőként szerepel (ennek a vonalnak a meghatározása volt a bizottság első feladata.) Az ezen oldalon lévő telkek Georgovits Bazil, Naum Popovits, Tokalits János, Bakits Péter, Koszta Teodorovits, Toth Exactor⁶² úr, Csokor István, Izak Nukasimovits és a Fehérhajó fogadó birtokában voltak.⁶³

A telektulajdonosokat a főutcától a Sugovica-partig sorrendben sorolták fel. A felsoroltak közül az első négynek a telkét vásárolta meg 1840-ben özvegy Pilaszánovits Pálné. Az nem állapítható meg, hogy ezek a házak mennyire károsodtak a tűzvészben, de ha nem is égtek el, az új szabályozási vonal miatt a tulajdonosoknak a megmaradt épületeket mindenképpen le kellett bontani és újakat építeni. Éppen akkor, amikor a katasztrófa következtében nemcsak vagyonuk egy részét veszítették el, hanem az építkezés is megdrágult. Akik nem szegényedtek el, mégis könnyebben megválhattak „fundusaiktól”, mivel többeknek máshol volt a háza, itt csak a boltjuk állt.

A tűzvész szinte az egész városra kiterjedt, Baja környékét általános építőanyag-hiány sújtotta, s a kapható anyagok is nagyon drágák voltak egy kortárs tudósítása szerint.⁶⁴ Néhány hónappal később a folytonos esőzés miatt sem a cserép-, sem a téglavagy vályogvetők nem tudtak dolgozni.⁶⁵ Az újjáépítés tehát viszonylag lassan haladt, bár segítyeket gyorsan kapott a város, és a biztosítók is fizettek a biztosított károsultaknak. A főtér északi házsorának újjáépítése is tükrözi a város helyzetét. A főutcai saroképületet gyorsan helyrehozták, mivel a tulajdonos, Jorgovits Bazil tehetős ember volt, és ezt a házát bérletbe adta. A bérlő, Fröhlich József izraelita kereskedő szeretett volna az új helyzetben a drága bérlettől megszabadulni, tehát elköltözni innen. 1840 októberében perre került sor közöttük, melyben a bérlő igyekezett gondatlansággal vádolni Jorgovitsot. A város azonban a háztulajdonosnak adott igazat.⁶⁶ A szomszéd telken viszont semmi változás nem történt, mivel két tulajdonosa volt a teleknek, s feltehetőleg egyik sem lakott itt. A két tulajdonos Popo-

⁶⁰ A Pilák-ház a Pilaszánovits-ház helyi elnevezése, ugyanis a hosszú családnevet Piláknak rövidítették. Ez az alak nemcsak Baján volt használatban, hanem Roglaticán is, ahol a Krijava patak egyik tápláló völgyét Pilák-völgynek hívják. Hovány Lajos: *Vizeink nyomában, különös tekintettel Északkelet-Bácskára*. Szabadka, 2002. 12.

⁶¹ BKMÖL IV. 1006. Baja Város Telekhivatalának iratai – Utca és Házhelyszabályozás az 1840. május 1-i nagy tűzvész után, 1.

⁶² Tóth György uradalmi számtartó volt. BKMÖL IV. 1003. 5904 ksz. Szabados Baja városának rovatos összeírásai Jegyzőkönyve 183^{8/9},^k évre. (Tóth Kálmán költő édesapja)

⁶³ BKMÖL IV. 1006. Utca és Házhelyszabályozás az 1840. május 1-i nagy tűzvész után, 152.

⁶⁴ Regélő, 1840. aug. 13. 527.; *A bajai ferencesek háztörténete*, 475.

⁶⁵ *A bajai ferencesek háztörténete*, 474.

⁶⁶ BKMÖL IV. 1007. Baja Város Törvényszékének iratai – 1840. november 9. 29. szám, 11.

votis Naum⁶⁷ és öccse Pál volt, az utóbbi szücslegény. Pál 1840 novemberében arra kérte a várost, hogy nyilvános árverésen adják el a háztelket – amin tető nélkül ekkor még álltak az egykori épület falai –, hogy a tulajdon értéke ne csökkenjen.⁶⁸

A Pilaszanovits családot személyes tragédia is érte ebben az évben. A legkisebb lány, Pilaszanovics Mária huszonkét éves korában, 1840. július 30-án „tüdősorv”-ban meghalt. Haláláról megemlékezést, nekrológot közölt a *Regélő* című lap.⁶⁹ A haláleset azt is jelentette, hogy eggyel kevesebb hozományról kellett gondoskodni. Véleményem szerint ezért is döntötte el özvegy Pilaszanovits Pálné, hogy egy új házat épít Baja főterén. Ezt a döntést legkésőbb 1841 nyaráig meghozta, mivel a terv megvalósításának első lépéseként 1841. július 24-én két szerződést is kötött. Az egyiket Jorgovits Bazillal⁷⁰ és hitvesével, Manojlovits Katalinnal, akiktől megvette a piac sarkán álló házukat. A másikat a főtér felőli szomszéd háztelkek tulajdonosaival: Popovics Naummal és hitvesével, Kreszovics Juliannával és Naum öccsével, a kiskorú Popovics Pállal. Az előbbi telek kúttal is rendelkezett, ezért drágább is volt, 11 500 váltó forintot fizetett érte, a másik telek csak 4000 forintba került.⁷¹ A szerződések szerint Mindenszentek után kellett volna a városi tanácsnál bejelenteni az adásvételt, miután a teljes vételárát megkapták az eladók. Erre a bejelentésre és az „örök felvállaló levél” kiállítására azonban sokkal hamarabb, már augusztus 28-án sor került.⁷² Ugyanebben az évben özvegy Pilaszanovits Pálné Tokajlits Jánostól⁷³ is megveszi a telkének főtéri részét 4000 váltóforintért⁷⁴, mivel Tokajlits János ekkor a főtéri kis házat megtartotta. A szerződésben a deszkatetót nem adta el, mert az építkezési anyagok közül a fa még mindig drága volt a városban. A szerződés második pontjában kerül említésre először egy újonnan építendő ház.⁷⁵ Fizetési határidőül ebben a szerződésben is Mindenszentek

⁶⁷ Popovics Naum is kézműves volt. BKMÖL IV. 1003. 5904 ksz. Popovics Naum és Pál édesapját Dömötörnek hívták, és kereskedő volt. A 19. század elején az ő tulajdonában volt a 999-es számú ház a főtér északi részén. Flach: *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803*, 20., 47.

⁶⁸ BKMÖL IV. 1007. 1840. november 20., 28., 25–26. (64. sz.) határozat: (Figyelembe vétetvén) [...] a „háza Május 1⁶⁰ napi borzasztó tűz által rombadöntvén – a’ téli zivataros időjárás már a’ falak összeomlásával áraban tetemesen csökkenend ,nehogy a’ folyamodó árva károsíttassék, a’ háztelkeknek a’ még fönálló falakkal leendő nyilvános árverési eladására” Paukovics Jánost és Gyurikovics Jánost megbízta a városi tanács.

⁶⁹ *Regélő*, 1840. aug. 13. 527.: „Városunkat és vidékét közfájdalom fogá-el néhai t. Roglaticzai Pilaszanovics Maria kisasszonynak virágzó élete 22-ik évében tüdősorvbul közelebbi napokban történt elhunytán. A’ széplelkű és mivelttségű kisasszony köztiszteleti tárgya volt környékünknek. Szende beljegye és bájkellemei sokáig fognak feledéktelenségben maradni. Nyugodjanak a’ kedves társalgású hamvadónak porai csendesen!”

⁷⁰ Jorgovits Bazil kézműves volt. BKMÖL IV. 1003. 5904 ksz. Szabados Baja városának rovatos öszszeírású Jegyzőkönyve 1838/9^{ik} évre. A főtér sarkán álló ház 1803-ban Jorgovits György tulajdonában volt. Flach: *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803*, 20., 39.

⁷¹ SzTL F: 303. 1. 16.

⁷² BKMÖL IV. 1007. 1841. augusztus 28. 274.

⁷³ Tokajlits János kalmár volt. (BKMÖL IV. 1003. 5904 ksz.) és Baja város tanácsnoka, 1838-tól a Lövészegylet tagja. (TIM. 55. 348.1. 199.)

⁷⁴ 1300 forintért

⁷⁵ „2or Minden kérdések elmelőzése végett tekintetébül kötelezi magát az elado Úr arra, hogy a vevő aszonyságtól meg vett háza az eladó Úrnak a fő utszán helyeztetett másik kis háza között csurgásul hagyott téren a vevő aszonyság az epitendő falát szinte az elado Urnak kis háza fala mellett fölépitethesse, ugy azonban hogyaz elado úr is azt maga felől építésében használhassa.” SzTL F: 303. 1. 16.

volt kikötve, a felvállaló levél pedig november 15-én lett kiállítva.⁷⁶ A rendelkezésemre álló iratok alapján nem tudtam megállapítani, hogy a telekvásárláshoz szükséges összegeket honnan teremtette elő Pilaszanovits Pálné. Az biztos, hogy nem meglévő házáinak eladásából, hiszen az 1840-es évekből csak egy szerződést találtam, 1843-ban egyik telkét eladta.⁷⁷ A telekért kapott 104 forint 36 krajcár pedig a következő évi házvásárlást sem fedezte, ráadásul ebben az időben szőlőket is vásárolt Baján.

1844-ben sikerült egy Fő utcai telket megszereznie, Tokajlits János szomszédja, Mesnyák Erzsébet adta el a házat 1600 forintért.⁷⁸ A következő két évben ismét nem történt semmi a főtéri telekkel kapcsolatban. Ebben az időben valószínűleg bérletbe adta ki a meglévő épületeket kereskedőknek. A sarokházzal kapcsolatban fennmaradt egy szerződés, mely szerint azt a korábbi bérlőnek, Fröchlíchnek bérbe adta az építkezés megkezdéséig. 1847 elején sikerült az utolsó szükséges telket is megvásárolni a házhoz Bakits Péter szappanos mestertől és feleségétől 7000 váltó forintért (2800 forint). Ők adósságaik miatt adták el telküket,⁷⁹ s a szerződésbe is bekerült, hogy az adósságaikért nem vállal felelősséget Kardos Mária, tehát a telket tehermentesen vásárolja meg. Ötödik pontként büntetéspénz is szerepelt.⁸⁰ Kardos Mária a birtok teendői gyakran elszólíthaták Bajáról, ilyenkor például a házak vételárát testvére, Kardos Dániel⁸¹ fizette ki. A ház átvételekor pedig, 1847. február elején „*Pilaszanovics szül. Kardos Mária asszonyság*” megbízottja Bogor Lajos táblabíró volt.⁸²

Kardos Mária 1847. április 5-én kötött szerződést Novák József bajai ácsmesterrel és építési vállalkozóval. Novák József⁸³ a városban elismert vállalkozó lehetett, ezt mutatja vagyoni helyzete és az is, hogy például az iskolaépület felújítását Fister pécsváradai kőmű-

⁷⁶ BKMÖL IV. 1007. 1841. nov. 15. 21.

⁷⁷ BKMÖL IV. 1007. 1843. július 7. és 10., 360., 917. sz. „Pilaszanovics Pál táblabíró özvegye . t. cz: Kardos Dániel úr mint megbízottja által valotta: Hogy ő Jemainer György és özvegy Kricskovics Anna szomszédok között fekvő háztelkét Kellner ferencznek pengő 104 f 36 xr ért örökösen eladva légyen.”

⁷⁸ BKMÖL IV. 1007. 1844. nov. 25 és 26., 32. 76. sz. „Mesnyák Erzsébet személyesen megjelenve valotta: Hogy Ő Tokajlits János úr és Kuluncsits József özvegye szül. Bischof Erzsébet asszonyság szomszédságában fekvő házát Tektes Pilaszanovics Pál özvegyének szül. Kardos Mária asszonyságnak pengő 1600 fkért örökösen eladta légyen.”

⁷⁹ BKMÖL IV. 1007. 1847. évi május 31. és június 1. 337–338., 962. sz.

⁸⁰ SzTL F: 303.1.16. „Ha hogy bár mellyik fél is – e' szerződés egyik vagy másik pontját megszegné, vagy teljesíteni nem akarná, vonakodásáért büntető pénzül /: vinctumul./ pengő 400 ft fog fizetni.”

⁸¹ Kardos Dániel (1794–1851) földbirtokos haszonbérlő, a bajai Lövészegylet tagja. (TIM. 55.348.1. 18.) Kardos Márton és Bogor Júlia egyik fia, Kardos Mária testvére volt. Vörös Erzsébet férje, Kardos Gyula festőművész nagypapja. (Szluha: *Bács-Bodrog vármeqye nemes családjai*, 153.) Bajai háztulajdonos, a lövészegylet tagja, az 1850-es években a Bajai jótékony olvasó egyesület elnöke, aki 1856-ban beleegyezett a kaszinóba való beolvadásba. Vasárnapi Újság, 1859. febr. 6. 6.

⁸² BKMÖL IV. 1007. 1847. február 6–12., 19., 20., 139. 374. sz.: „Béadván Simics Tivadar és Radulovics György tanácsnok urak hivatalos tudósításukat, mely szerint jelentik, hogy ők kiküldettségéknél fogva – Bakics Péter házát – Pilaszanovics szül. Kardos Mária asszonyság által váltó 7000. fton megvásárlottat – Stern Kolmár és Batory Ferencz úgy Bernschütz Jakab jelenlétében t. cz. Bogor Lajos táblabíró, 'Ügyész úrnak mint a' tisztelt asszonyság megbízottjának átadván, ennek birtokába ötet bé is vezették légyen.”

⁸³ Novák József nevéhez több bajai középület is köthető. 1836-ban Benger Jánossal közösen ő tervezte a Kálvária kápolnát. 1841-ben a belvárosi templom új toronysisakját készítette. 1845-ben pedig a zsinagóga kivitelezője volt. Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): *Magyarország műemlékjegyzéke Bács-Kiskun meqye*. Budapest, 2006. 17., 23., 20.

vesmester mellett rá bízta.⁸⁴ Novák József 1836-ban lépett be a Bajai Lövész Társaságba, 1838-ban részt vett a Bajai jótékony olvasó egyesület megalakításában, aminek igazgató tagjául is megválasztották.⁸⁵ 1847-ben tanácsnok is volt.⁸⁶

A szerződést pecsétjükkel hitelesítették: Pilaszanovits Mária született Kardos, Bogor Lajos táblabíró és hites ügyvéd és Mattyasovszky László,⁸⁷ Bács-Bodrog vármegye aljegyzője. Nemcsak Bogor volt első unokatestvére Kardos Máriának, hanem Mattyasovszky László is. A szerződés „záradékából”, a hitelesítő aláírások utáni részből kiderül, hogy Pilaszanovits Mária mikor fizetett az építési vállalkozónak, mivel azonban a szerződésben ezen kifizetéseknek a határideje nem naptári időponthoz, hanem a ház építésének bizonyos fázisához – az épület elkészültéhez – volt kötve, így nyomon követhető, hogy milyen gyorsan épült fel a ház.

A tervek, amint fent már utaltam rá, a szerződés megkötésekor már készen álltak, hiszen a szerződésben is hivatkoznak a hat darab tervrajzra. A szerződés szövegéből kiderül, hogy a terveket ketten készítették: Frey Lajos⁸⁸ és Novák István. Frey Lajos pesti építész a nagy tűz után több házat tervezett Baján, melyekkel jó hírnevet szerzett magának a városban.⁸⁹ A ház terveinek nagy részét ő készíthette. Erre utal az, hogy az építési költségek előzetes számítását „*Tekintetes Pilaszanovits Maria Asszonyságnak azon Építendő emeletes Házrul Cubik és Quadrát Öllre felvéven és számítvan, az ide csatolt Planumok szerint*” ő készítette 1847 március 22-én.⁹⁰ Az „Ácsi Munkának Ár jegyzéké”-t viszont Novák István ácsmester készítette 1847. március 24-én.⁹¹

Novák József a családnak már korábbról ismerőse lehetett, hiszen 1842-ben Pilaszanovits Lajossal együtt ő is részt vett a Lövészegylet újjáalakításában.⁹² A tervezők szintén a Lövészegylet tagjai voltak.⁹³ Úgy tűnik, az épület felépítéséhez a munkások, kereskedők ki-

⁸⁴ *A bajai ferencesek háztörténete*, 475.

⁸⁵ TIM. 55.348.1. 38. és Társalkodó, 1838. júl. 14. 220.

⁸⁶ *Ipar czimtar, 1848ik szökö évre*. Pest, 1847. 161. – 1840-től kezdve Baja város (kül)tanácsnoka volt.

⁸⁷ Mattyasovszky László (1812–1863) alsómátyásfalvi Mattyasovszky János és Kardos Judit gyermeke volt. Később Zomborban törvényszéki bíró lett. (Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 237–238.) 1835-ben királyi táblai hites jegyző és a bajai Lövészegylet tagja. (TIM. 55.348.1. 18.)

⁸⁸ Frey Lajos (1816–1877) pesti építész, illetve építőmester. 1844-ben feleségül vette Türr Rozáliát, Türr István testvérét, Thürr Jakab vaskereskedő árváját. Baja két reprezentatív épületének tervezése kötődik a nevéhez. Az egyik az 1842–45 között épült zsinagóga. A másik pedig a főtér keleti oldalán álló Takarékpénztár. Az első esetben a kivitelező Novák József ácsmester volt, tehát már korábban is dolgoztak együtt. (*Magyarország műemlékjegyzéke Bács-Kiskun megye*, 20., 25.)

⁸⁹ Bernhart Ernő: *A bajai Takarékpénztár ötven éves története, 1848–1898*. Baja, 1898. 30–31.

⁹⁰ Az árjegyzék hátoldalán németül az 1847. március 30-i dátum szerepel Ludwig Frey aláírással, valamint a következő szöveg: „*Láttam és elvállaltam Baján Aprilis 5én Novák Jozsef*”. SZTL F. 303. 1. 16.

⁹¹ Az árjegyzék szerint 6484 váltó forint 48 krajcárba kerültek az ácsmunkák.

Novák István Novák József fia volt. „1845-ik évtől fogva helyben és a környéken mint építési vállalkozó volt elfoglalva 1882 évig. [...] saját vezetése mellett házakat, templomokat, oskolákat és gazdasági épületeket épített.” (BKMÖL IV. 1417 a. Rendőrkapitányi iratok 7421/1885.)

⁹² BKMÖL X. 259. „A Bajai céllövész Társaság’ határozatait magában foglaló Jegyző-könyv 1842^{ik} évtől.”, 1., 8.

⁹³ TIM. 55.348.1. 82. és Sz. n. 4915.– Frey Lajos 1843-tól, Novák István 1846-tól volt a Lövészegylet tagja.

választásában fontos szerepet játszottak társadalmi kapcsolataik, elsősorban – ami dokumentálható is – a bajai Lövészegylet.

Novák József társadalmi helyzetét, megbecsültségét jelzi, hogy „kültanácsos” is volt. A vállalkozáshoz tőkeerősnek is kellett lennie. 1846–1847-ben öt elsőrendű házzal és egy 2584 négyzetméteres kerttel, valamint kaszálóval, legelővel rendelkezett.⁹⁴ Ezzel az anyagi háttérrel vállalhata a házépítést, mégis hipotékaként, azaz jelzálogként az összes ingó- és ingatlan vagyonát le kellett kötnie.⁹⁵ A szerződés szerint 10 500 forintot (9000 forintot a munkások bérére és 1500 forintot az eszközökre) kapott, négy részletben. Az elsőt, 2625 váltó forintot mindjárt a munka megkezdésekor.

A munkát pedig már a szerződéskötés másnapján – április 8-án – megkezdték a tervezett ház helyének megtisztításával, vagyis kezdték a meglévő épületeket elbontani és ezek tégláit megtisztítani, hogy az új épülethez felhasználhatók legyenek. A szerződésben külön pontot szenteltek annak, hogy mivel az építéshez szükséges anyagokat az építető szerzi be, ezért a forgácsok tulajdona is őt illeti meg. Azokból az ács legények – vagy „hitesek” – semmit nem vihetnek el, ami arra utal, hogy a fának még mindig magas volt az ára a városban. Az épületfákat nem egy bajai kereskedőtől szereztek be, hanem – mivel a bajai fakereskedők is többségükben komáromiak voltak – egy komáromi kereskedővel, Csetke Mihállyal kötöttek deszka- és lécvásárlási szerződést. A favásárlási összeg majdnem kitétte a munkásoknak kifizetett összeget, mivel 8449 ft-ra rúgott, ezért a szerződést hivatalos személyek is megerősítették: Csetke Mihály részéről Steiniger Ignác Komárom megye esküdtje, „Pilaszanovits Mária” részéről pedig Bogor Lajos táblabíró és hites ügyvéd.⁹⁶ Később kisebb tételben épületfa anyagokat helyben is vásároltak Kerék Sándor⁹⁷ bajai fakereskedőtől.⁹⁸ Az építkezéshez szükséges meszet Sinkó (Schinko) Jakab bajai mészégetési kereskedéséből szereztek be.⁹⁹

Az építkezés gyorsan haladhatott előre, hiszen július 3-án már felvette Novák József a második részletet, ami a fundamentum, a pince és a földszint elkészítéséért járt. A harmadik részletet az emeleti falazat és a tető elkészítéséért két részletben (november 8-án és december 2-án) kapta meg, de még 1847-ben.

A falak és a tetőzet öszre biztosan elkészült, mivel Selig András és János cserépfedő mesterek előzetes költségszámításukat október 18-án nyújtották be. Az előzetes számítás szerint 291 forint 56 krajcárt számoltak. A munka végeztével 1848. május 1-jén 266 forint 48 krajcárt kért Selig János cserepező mester. A ház tetőfedő anyagáról irat nem maradt fenn, közvetett utalások alapján úgy tűnik, hogy a ház egy része nem cseréppel, hanem

⁹⁴ BKMÖL IV. 1003. Árendális kivetési könyve Baja városának 1846. évre és 1847^{ik} évre, 155. sz.

⁹⁵ Szerződés 3. pontja: „biztosításául a vállalkozó Novák József minden Baján található látható ingó, és ingatlan vagyonát mint e részben különösen kijelölt hypothekát leköti.”

⁹⁶ SzTL F: 303.2.26. Pilasznovits Lajos (házépítéssel kapcsolatos számlák) 1847–1850. Ez a szerződés nem Pilaszanovits Mária iratai közt található, hanem a fiáé között, ez is bizonyítja, hogy 1848 közepén még nem volt készen a ház.

⁹⁷ Id. Kerék Sándor (1797–1872) épületfa fakereskedő a lövészegylet tagja volt 1837-től. (TIM 55.348.1.) 1847-ben a takarékpénztár alapítója volt három részvénnel (Bernhart: *A bajai Takarékpénztár*, 106.).

⁹⁸ SzTL F: 303. 2. 26.

⁹⁹ SzTL F: 303. 1. 34. A szerződést a mészvásárlásról Sinkó Jakabbal és feleségével, született Herklein Máriával kötötte össze Pilaszanovics született Kardos Maria, de a mész elszállításáról az elismervényeket bátyja, Kardos Dániel írta alá. A kiválasztott kereskedő, bár nem volt a lövészegylet tagja, az 1840-es években az egylet rendszeresen tőle vásárolta a meszet. TIM. 55.347.1.

zsindelellyel volt fedve. Ez utóbbiról 1848 végéről maradt fenn Kerék Sándor „jegyzéke”.¹⁰⁰ Másrészt az 1840-es tűzvész alkalmával a Grassalkovich kastély is azért sérült meg, mert fazsindelellyel volt fedve. S a templomok, templomtornyok pusztulását is a zsindeletető okozta. Éppen ez okból dönthettek a cserépfedés mellett, amit az árjegyzék erősít meg, abban ugyanis napszámossal együtt 283 $\frac{1}{3}$ négyszögöl „száraz dupla cserép fedés”-ről esik szó.¹⁰¹

1848-ra maradtak a díszítési munkák, mivel ebből az évből származik a festő és a gipsz munkákat végző személy számlája. 1848. március 31-e után kezdte munkáját Muzika János „Festő s' Lácirozo”, július 18-án fizették ki munkáját.¹⁰² A gipszmunkákat Mauser Carolina¹⁰³, a lakatos munkákat Kratzl Mihály,¹⁰⁴ az üveges munkákat Jilk József¹⁰⁵ készítette, ez utóbbi 1848 szeptemberétől.¹⁰⁶ Az előleges költségszámítást (árjegyzéket) ő már „Pilazánovits Lajos úr” részére állította ki, mert Kardos Mária 1848. június 28-án Baján meghalt.¹⁰⁷ Jilk József munkájának teljes kifizetésére 1850. május 11-én került sor.¹⁰⁸ A ház építése a számlák tanúbizonyosága szerint folytatódott, amiben közrejátszódnak az is, hogy Baját a nagy hadi események 1848-ban elkerülték. A mesterek kifizetése mégis akadozhatott, s ebben nemcsak a jobbágyfelszabadítás, hanem az is közrejátszóhatott, hogy a család birtokközpontját nemcsak 1848–1849 telén, hanem tavasszal is többször fosztogatták, onnan főként gabonát és állatokat raboltak.¹⁰⁹ A család valószínűsíthetőleg az 1849-es év egy részét nem is töltötte Baján, ugyanis például Pilazánovits Lajos harmadfokú unokatestvérének, Pilazánovits Józsefnek, akit 1848 nyarán megválasztották Baja város főbírójává, 1849 februárjában más városi tisztviselőkkel és polgárokkal együtt menekülnie kellett a városból, mivel Zombor bevétel után a császári seregek Baját is megszállták. 1849. április elején felszabadult a város, és visszatért a városi szenátus, de a főbíró nem,¹¹⁰ őt júniusig helyettesítették, de a június 1-jei közgyűlésen Pilazánovics József elnökölt.¹¹¹ Június közepétől ismét frontváros lett Baja, július 30-án a császári csapatok ismét megszállták a várost.

¹⁰⁰ SzTL F: 303.2.26.

¹⁰¹ SzTL F: 303.1.16.

¹⁰² SzTL F: 303.1.34.

¹⁰³ SzTL F: 303.1.34. 1848. június 24-én kelt a nyugtatványa.

¹⁰⁴ A takarékpénztár alapítója volt egy részvényvel. Bernhart: *A bajai Takarékpénztár*, 105.

¹⁰⁵ Jilk József tanácsnok volt, már 1835-ben is a lövészegylet tagja. (TIM 55. 348. 1.) Ifj. Jilk József üveges mester 1837-től volt a lövészegylet tagja, 1843-ban allóvésze (TIM 55. 348. 1. 164.), és társasági tagként Pilazánovits Lajoshoz hasonlóan részt vett a Lövészegylet 1842-es újjáalakításában. (BKMÖL X. 259. 2. 1. és 10.) 1844-ben a lövészegylet számadója volt. (BKMÖL X. 259. 38.)

¹⁰⁶ SzTL F: 303. 2. 26.

¹⁰⁷ Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 153., 280.

¹⁰⁸ SzTL F: 303. 2. 26.

¹⁰⁹ SzTL F: 303.3.29.

¹¹⁰ Pilazánovits Józsefet időközben szabadkai vésztörvényszéki bírónak is választották, de nem mondott le a főbírósról sem. Felesége, Vojnits Antónia (1805–1849) 1849. július 1-jén Pesten halt meg. Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 283. A ferencesek Historia Domus-ának április 12-i bejegyzése szerint: „miután helyreállt a biztonság visszatért a városi szenátus: azonban Pilazánovics József bíró úr tisztét, mivel őt a szabadkai ítélő tábla elnökévé választották, Jilk Sándor úrral töltötték be.” *A bajai ferencesek háztörténete*, II. kötet, 1841–1889. Ford.: Kapocs Sándor. (Kézirat) 91.

¹¹¹ BKMÖL IV. 1101. a. 1849. jún. 1. 352.

Október 6-án a Fő téren álló, de üres Pilaszanovics házban¹¹² a harmincöt főnyi katonai őrségnek foglaltak le szobát. ¹¹³ A közgyűlési jegyzőkönyv szerint a helybeli tárparancsnok a főtéren kért harminc embert befogadható őrhelyet kért a tanácstól. Kopper György szószólónak a Pilaszanovics és a Mészáros házakat ajánlotta a tanács, hogy ezekben vegyen ki a katonaság számára őrhelyet.¹¹⁴ Ez a két épület akkor nemcsak méreténél fogva volt megfelelő, hiszen a kastélyon és a városházán kívül a két legnagyobb épület volt a főtéren, hanem azért is, mert a tárparancsnok saját maga számára a kastélyt foglalta el, és ez a két épület szomszédos volt azzal.

A ház tehát már 1849 végére elkészült, mégis teljes befejezése 1850-re maradt, amit a Novák Józsefnek szóló nyugtatvány is megerősít, mivel 1850. május 22-én kapta meg a negyedik részletet.¹¹⁵ A ház elkészültét jelzi az is, hogy kövezésért – járda készítéséért – 1850. szeptember 13-án fizetett Pilaszanovics Lajos 20 ezüst forintot Dimitrovics Anasztáz kövező mesternek, aki a városi kövező is volt.¹¹⁶

1850 a ház és a telek szempontjából fontos dátum, mivel ekkor sikerült megszerezni Tokajlits Jánostól a hiányzó telekdarabot a Fő utcáról. Ez a telek beékelődött – amióta Mesnyák Erzsébettől megvették a telkét – Pilaszanovicsék főtéri telkébe. Az adásvételt 1850. január 9-én bonyolították le, az új telek 6000 forintba került.¹¹⁷ A telek utolsó bővítésére 1854-ben került sor, amikor a főtéri szomszéd, Nagy János házát vásárolta meg Pilaszanovics Lajos 2000 pengő forintért és a regulációs díjak megfizetéséért.¹¹⁸

A ház főtéri frontja az 1847-es építés óta a mai napig nem változott, de a Fő utcai igen. A változás időpontja a műemléki tábla szerint az 1870-es években történt. A házban természetesen történtek változások, kisebb átalakítások, például a földszinten működő boltok miatt, de a ház átalakítására az 1870-es években nem került sor, hiszen még az 1850-es évek elején felépült a ház Fő utcai szárnya. Ezt a részt nem csatolták közvetlenül a házhoz, az emeleten egy külön lakást alakítottak ki, amit bérbe adtak, a ház homlokzatának átalakítására pedig a 20. század elején került sor. Ekkor alakították át a földszint boltajtóit fölötti

¹¹² Kiss Z. Géza szerint Baja főbírája volt a Fő téren álló Pilaszanovics ház. Ez azonban téves, hiszen semmilyen irat nem utal arra, hogy ekkoriban Pilaszanovics Lajos eladta volna a házat, sőt a későbbiekben az építkezést ő folytatta. A Szabadkai Történelmi Levéltár Vojnits gyűjteményében (F:001-es fondjában) található Schiner Mihály „nyereg jártó” árjegyzéke 1848. augusztus 26-i keltezéssel „Az Bajai városi főBírája Pilaszanovics József Urnak Az festés munkákért az új Épület házában”. Ebben a jegyzékben 6 utcai ablak szerepel, a végén pedig ez a megjegyzés: „Régi reentia megboldogult Pilasz: Anton úrtól”. Pilaszanovics József nem Lajos, hanem az 1847-ben meghalt Antal házába költözött be, hiszen az előbbi házán sokkal több ablak volt. Pilaszanovics József és Lajos szoros családi kapcsolatát mutatja, hogy a szabadságharc után Lajos segítette József családját, ami kiderül egy levélből, melyben József fia Lajost „szeretett Lajos bátyám”-ként szólítja meg. Erről bővebben: Fábíán Borbála: *Pilaszanovics József levele Pilaszanovics Lajoshoz, Adalék Magyarország 1849 utáni történetéhez*. Bácsorszá, (2008) 4. szám, 66–69.

¹¹³ Kiss Z. Géza: *A török alóli felszabadulástól az első világháború végéig*, In: Kőhegyi Mihály (szerk.): *Baja története, a kezdetektől 1944-ig*. Budapest, 1989. 255–256.

¹¹⁴ BKMÖL IV. 1101. Baja Város Közgyűlésének iratai (1848–49) a. 1849. okt. 7. 362.

¹¹⁵ SzTL F: 303.1.34.

¹¹⁶ SzTL F: 303.2.26.

¹¹⁷ SzTL F 303.2.21. *Sipsi u vezi kupovirje kuce u Baji 1850–1854*: „Mi királyi szabadalmu Baja városa N. N. bírása [...] Tokajlits János úr személyesen megjelenvén vallotta: hogy ő a főuttzában lévő 's t cz. Pilasznovics Lajos úr háza 's háztelkeitől környezett kisebb. és nagyobb kis házát ide tartozó ház telkekkel együtt imént nevezett Pilaszanovics Lajos urnak pengő 6000 ftért, és 360 darab ezüst érczhuszasokét örökösen, 's megmásolhatatlanul eladta légyen [...] 1850 jan. 9.”

¹¹⁸ SzTL F 303. 2. 21.

ablak- illetve ajtónyílásokat ívesről egyenes záródására. Ebből adódott, hogy a házat klaszszicista stílusúként határozták meg, míg a földszint eredeti homlokzata szerint romantikus stílusú. A ház korábbi datálását megerősíthette, hogy a városban hasonló stílusú épület volt a szerb alapítványi bérház, s ennek építését is a tűzvész előttré datálták.¹¹⁹ A két ház hasonló átalakításon esett át, ami a földszinti ajtónyílásokat illeti. Új üzletek kialakítása során mindkét ház egyik bejárati kapuját befalazták, s a megmaradt bejárati kapuk feletti félkörív feltűnően hasonlít egymásra. A Pilaszánovics-ház homlokzatán azonban timpanon és a kapu felett egy vasrácsos erkély található. Ez az erkély – legalábbis az eredeti vasrácsok – nem Baján készültek, hanem Ganz Ábrahám műhelyében.¹²⁰ A ház főlépcsőháza lépcsőjének korlátját a bajai Kratzl Mihály lakatos mester készítette 1848 augusztusában.¹²¹ Pilaszánovits Mária építési iratai közt pedig négy vaskályha (*Luftheizung Ofen*) rajza maradt fenn.¹²²

Az 1850-es években a ház külsejével kapcsolatos változásokról nincs információ. Ezekben az években a tulajdonos a berendezéssel volt elfoglalva. A közéletől visszavonulva Pilaszánovits Lajos gazdálkodott,¹²³ ehhez pedig fontos volt birtokainak gyarapítása. 1854. május 23-án Latinovits Mórictól megvásárolta Ó-Légyeni birtokát.¹²⁴ A magánéletbe való visszavonulását jelzi, hogy ekkor kötött házasságot és alapított családot. Előbb húga, Julianna ment nőül hódosi Karácsony Lipóhoz¹²⁵ 1851. november 25-én. Két évvel később pedig Lajos vette feleségül a kivételes szépségű czabaji Horváth Irént,¹²⁶ néhai czabaji Horváth Péter, bácsi alispán és Rosos Antónia leányát.¹²⁷ Pilaszánovics Julianna házassága gyermektelen maradt. Pilaszánovics Lajos és Horváth Irén házasságából két gyermekük érte meg a felnőtt kort Dezső (1855–1874) és Mária (1857–1919).

Pilaszánovics Lajos házasságkötése után került sor a ház teljes berendezésére vagy a berendezés felújítására. Ezt mutatja az 1854-ből való bútorszámola a Steindl gyárból Pestről.¹²⁸

¹¹⁹ A szerb alapítványi bérház minden bizonnyal 1850 után épült, hiszen a város 1850-ben készült térképén nem szerepel, és az 1848–1849-i városi adóösszeírásokban sincs nyoma bérháznak, csak a templomnak, illetve az itt lévő paplaknak. A ferencesek *Historia domusának* 1854-i évi bejegyzése szerint abban az évben állították helyre a kis szerb templomot az 1840. évi tűzvész után, de bérház építéséről ez a forrás nem tesz említést.

¹²⁰ OSZK Kézirattár, Levelestár – Ganz A. Pilaszánovits Lajoshoz, 1850

¹²¹ SzTL F: 303. 2. 26.

¹²² SzTL F: 303. 1. 34.

¹²³ Az 1861. február 21-i Bács-Bodrog megyei bizottmányi ülésen, ahol Rudics főispán első alispáni állásra kijelölte, visszalépett a jelöltségtől. *Bács-Bodrog vármegye monographiája*. II. kötet. Budapest, é. n. 244.

¹²⁴ SzTL F. 303. 2. 20.

¹²⁵ Hódosi Karácsony Lipót (Leopold) (1807–1859) Lázár és császár Éva fia. Ügyvéd, 1835-ben alszolgabíróként a bajai Lövészegylet tagja volt. (TIM 55.348.1. 16.) 1839-ben Bács-Bodrog vármegye levéltárnokának választották meg, 1849-ben másodalispán lett. (Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 149., 280.) 1855-től Baja város polgármestere. (BKMÖL IV. 1103. b. 1855. jún. 12.)

¹²⁶ Czabaji Horváth Irén (1834–1864) zombori nemesi családból származott. Kivételes szépségét nemcsak fényképek őrizték meg, hanem valószínűleg a bajai házba készült olajfestmény is 1859-ből. A festmény a szabadkai múzeum tulajdona, 1997-ben restaurálta Korhecz Papp Zsuzsanna: *A Pilaszánovits házaspár portréi és restaurálásuk*. Museion 1., Subotica, 2001. 251–252.

¹²⁷ Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 127. – czabajai Horváth Péternek (Nemesmilitics, 1803 – Esztergár, 1849) és feleségének öt lánya és egy fia volt, közülük a negyedik volt Irén. A legidősebbet, Ilonát/Ilkát (1830–1874) 1851-ben Pilaszánovits Jenő (1825–1887) vette feleségül.

¹²⁸ SzTL F: 303. 2. 26.

1859-ben Zabloczyval megfestették páros portréjukat.¹²⁹ A ház festményekkel való díszítésére már özvegy Pilaszánovics Pálné is gondolt, mivel 1844-ben a Művészeti Egyesület két részvényjegyét vásárolta meg.¹³⁰ Az egyesület a részvényjegy tulajdonosok közt évente sorsolást tartott a műkiállításon kiállított alkotásokból.¹³¹ Valamikor Kardos Máriáról is készült kép, ugyanis az egyik Vojnits Józsefhez írt levélben ezt említik.¹³²

Az 1860-as évek elején az adóterhek csökkenésével és a gazdasági fellendülés következtében Pilaszánovits Lajos gondolhatott a házépítés folytatására. A Szabadkai Történelmi Levéltár Pilaszánovits fondjában fennmaradt egy építési szerződés 1863. január 28-ról keltezve. A szerződést Pilaszánovics Lajos Varga János és fiával kötötte egy új ház felépítéséről és „az új ház falainak a már fenálló házzal egyenlő vonalban leendő felállítását, s össze-kapcsolását”-ról.¹³³ A szerződés megkötése előtt árajánlatot kért ifjú és öreg Varga Jánostól. Varga Jánosék árajánlatukat, vagyis árjegyzéküket 1863. január 11-én írták, és „ujjonand épülendő lakházról” szól, ami 4200 forintba fog kerülni.¹³⁴ Varga János kőműves mester volt, ezért a ház tetőzetének elkészítéséhez egy ácsmesterrel is szerződnie kellett Pilaszánovits Lajosnak. 1863. január 15-én kötött szerződést Spitznagel Lőrinc ácsmesterrel az épületfák elkészítésére 2400 osztrák értékű forintért. A szerződés két tanúja Gergics Jonas és Pilaszánovits János¹³⁵ volt. Az épületfák beszállítására május 3-án került sor, október 11-én pedig az ácsmunkákat fejezték be. Spitznagel valamiért az utolsó kétszáz forintját csak december 21-én kapta meg. A két – tizenhat év különbséggel kezdődött – építkezésen csak egyetlen azonos mestert találtam. 1847-ben ugyanis Selig Andrással és Jánossal kötött szerződést özvegy Pilaszánovits Pálné, Pilaszánovits Lajos pedig 1863. szeptember 26-án Szélig¹³⁶ András cserepező mesterrel. Selig András ekkor 87 forint 70 krajcárért vállalta a cserepezést és a bádogos által elkészített csatorna felrakását.¹³⁷ A ház 1863-as építését megerősítik a városi iratok is, mivel az építendő ház alatti csatornát, ami a fő kanálishoz csatlakozott, hivatalból is ellenőrizték.¹³⁸

¹²⁹ Korhecz Papp Zsuzsanna: *A Pilaszánovits házaspár portréi és restaurálásuk*. In: *Museion* 1. (2001) 251–262.

¹³⁰ SzTL F: 303. 1. 34.

¹³¹ SzTL F: 303. 1. 34.

¹³² A festmény vagy megsemmisült a 2. világháborúban, vagy jelenleg ismeretlen helyen található. A szabadkai múzeumba nem került be.

¹³³ SzTL F: 303. 2. 26.

¹³⁴ SzTL F: 001. 35. 87.

¹³⁵ Pilaszánovits János (Baja, 1813–1877) bácsi szolgabíró, Pilaszánovits Péter és Alföldy Mária fia, Pilaszánovits Lajos harmadfokú unokatestvére. 1840-ben vette feleségül Baján Kuluncsics Ottiliát, Kuluncsics József és Bischof Erzsébet lányát. Szluha: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*, 284.

¹³⁶ A szerződést Szélig András névvel írta alá, de más kontóin a Selig András név szerepel.

¹³⁷ SzTL F: 001. 35. 86.

¹³⁸ BKMÖL IV. 1105. b. Baja Város Tanácsának iratai (Közigazgatási iratok) 495/1863: „szóbeli megbízatásom következtében ki mentem a helyszínére – t. i. a fő utcában Tettes Pilaszánovits Lajos úr által eszközlésben vett házépítést – de kivált megtekintését azon canalisnak, mellyett tisztelt Ur – T. özv: Kuluncsicsnő házának déli faltövében már valóban, és tetteleg ásatott – szem előtt tartám törvényeink betű szerrenti ama útmutatását, hogy minden magán jognak – s' minden harmadiknak történhető káranélkül szabad csak egyes polgárnak ön jogát felhasználhatni – találtam, és tapasztaltam valóban: miszerént fent tisztelt Pilaszánovits Lajos úr, Délről – Eszakra – a Kuluncsics féle ház falig tervezi épületét vezetni – illetőleg építtetni, és ezt tetleg már fogatba vette istovábbá; udvarából egy Öles szelességű canalist tervez háza alatt Kuluncsics háznak mentében annak házfala tövében az utszán köröztől a fő canalisban vezetött készetettnei.”

Egyetlen homályos részlete az építkezésnek az, hogy pontosan mekkora részét építették a háznak 1863-ban, mert ennek az építkezésnek a tervrajzai nem maradtak fenn. Egyik támpont Pilaszánovics Lajos lányának, Máriának a rajza a „Bajai ház”-ról. Ez a rajz pedig az eredeti tervekhez képest eltérést mutat, elsősorban a ház főutcai frontján. Ezen az oldalon két szobával több szerepel. A két alaprajzon további eltérések az ablakok számánál jelentkeznek, de mivel a rajzot Pilaszánovics Mária emlékezetből készítette, ez is magyarázhatja esetleges tévedését, például a sarokszoza esetében Frey Lajos alaprajzához képest. Az 1847-es Frey Lajos által készített alaprajzon négy helyiség rendeltetését tüntették fel: a két lépcsőházat, a konyhát, a teakonyhát és a mellékhelyiségeket. A konyha és a teakonyha a ház két ellentétes szárnyában volt, tehát a teakonyha melletti helyiség volt az ebédlő, amit Pilaszánovics Mária rajza is megerősít. Ezen a rajzon a teakonyha nem szerepel, csak az ebédlő. Az 1847-es alaprajz alapján még két hálószoza azonosítható be, mivel mindkettőhöz félköríves alkóv kapcsolódik, és az egyikbe két ágyhoz hasonló téglalapot is berajzoltak ceruzával. Pilaszánovics Mária rajzán is a két „alkofen”¹³⁹ ugyanazon a helyen van jelezve, s az egyikből a „régii hálószoza” nyílik. Pilaszánovics Mária rajzáról a hátsó, cselédlépcsőház hiányzik. A konyha pedig nem a másik alkóvos hálószoza mellett van, hanem egy helyiséggel arrébb, helyére pedig cselédszoza került. Ezzel a megoldással – ha ez utólagos változtatás volt – a konyha jobban elkülönült a ház többi részétől. A házban nem volt fürdőszoba, a konyhán kívül volt két kamra – az egyik kis kamra volt –, a szobalánynak külön szobája, és volt egy cselédszoza is. A család reprezentatív helyiségeit a lépcsőház, a két előszoba, a ház sarkában elhelyezett szalon, a „vörös szoba” és a „Szála” képezte. Az édesapa, a családfő személyes használatú helyiségei voltak: a „papa szoba” a vörös szoba és a szála közt; a szálából nyíló „apa háló szoba” és az ebből nyíló „Dolgozó szoba”; a hálószobából nyílt az udvar felé az „irat szoba”. A gyerekek szobája az ebédlő mellett volt elhelyezve, mert itt található Pilaszánovics Mária rajzán a „mi szobánk” feliratú szoba.

Ez a „gyerekszoba” az utcai front közepén volt, hiszen a hozzáépítéssel a ház végéről a közepére került. Azt nem tudtam megállapítani, hogy pontosan a közepén volt-e, mert abban az esetben alatta volt a második kapubejárát. Ez már nem látható, a ház mai homlokzatán a középső ablakot két fehér csík veszi körül. Ettől az ablaktól jobbra és balra is hét ablak található. Az ablak számlán kilenc új ablak készítésére vonatkozik,¹⁴⁰ de a két ház összekapcsolásakor és főként az új kapuzat elkészítésekor az emelet szélső ablakainak új elkészítése is szükségessé válhatott. Az utcai homlokzat az 1863-as építkezések kapcsán megduplázódott. A Pilaszánovits család által használt lakás mérete nagymértékben mégsem változott, mert az új emeleti részt – a boltokhoz hasonlóan – bérbe adták. Ez a másik lakás három utcára néző szobából, konyhából, éleškamrából, pincéből és padlásból állt.¹⁴¹

Pilaszánovits Lajos az 1870-es évek közepén csődbe jutott, s el kellett adni ingatlanait. A csődeljárás során a bajai főtéri házat és a házhelyeket 86 676 forintba becsülték.¹⁴² 1877-ben „a Pilaszánovits-féle házat Fischer Samu földbirtokos 52.002 forintért vette meg”.¹⁴³ Az új tulajdonos a házban semmiféle bővítési munkát nem végzett, ám a főtéri homlokzat timpanonjából a Pilaszánovits címert leverette, és helyébe saját monogramját rakatta (mely ma is látható).

¹³⁹ *Alkofen* = *Alkoven* (német) jelentése: hálófülke, fülkeszoza, vakszoza, mert nincs rajta ablak. A biedermeier stílus kedvelt hálószoza megoldása.

¹⁴⁰ F:001. 35. 86.

¹⁴¹ Baja, 1877. márc. 25. 3.

¹⁴² Baja, 1877. okt. 14. 4.

¹⁴³ Baja, 1877. nov. 4. 3.